

# Correctievoorschrift VMBO-GL en TL

# 2008

tijdvak 2

## geschiedenis en staatsinrichting CSE GL en TL

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

### 1 Regels voor de beoordeling

---

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o. Voorts heeft de CEVO op grond van artikel 39 van dit Besluit de *Regeling beoordeling centraal examen* vastgesteld (CEVO-02-806 van 17 juni 2002 en bekendgemaakt in Uitleg Gele katern nr 18 van 31 juli 2002).

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door de CEVO.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommiteerde toekomen.
- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door de CEVO.

- 4 De examiner en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Komen zij daarbij niet tot overeenstemming, dan wordt het aantal scorepunten bepaald op het rekenkundig gemiddelde van het door ieder van hen voorgestelde aantal scorepunten, zo nodig naar boven afgerond.

## 2 Algemene regels

---

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de CEVO-regeling van toepassing:

- 1 De examiner vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examiner en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
  - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
  - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
  - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
  - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
  - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
  - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;
  - 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
  - 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, hoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen.
  - 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.

- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal punten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan de CEVO. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.  
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.  
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.

### **3 Vakspecifieke regels**

---

Voor dit examen kunnen maximaal 55 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen is de volgende vakspecifieke regel vastgesteld:

De vakinhoudelijke argumenten waarvan sprake is in de algemene regel 3.3 moeten voor het vak geschiedenis en staatsinrichting afkomstig zijn uit gezaghebbende, wetenschappelijk verantwoorde publicaties.

## 4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

*Aan het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt één punt toegekend.*

### Staatsinrichting van Nederland

**1 maximumscore 1**

Uit het antwoord moet blijken dat de macht van de koning afneemt / de macht van de ministers toeneemt / de koning wordt onschendbaar, de ministers verantwoordelijk.

**2 D**

**3 maximumscore 1**

Uit het antwoord moet blijken dat de bron laat zien dat de katholieken hun eigen (katholieke) universiteit oprichtten (bekostigd door de eigen katholieke achterban).

**4 maximumscore 2**

	groepering:	naam persoon:
bron 3	socialisten	Troelstra
bron 4	liberalen	Thorbecke
bron 5	protestanten	Kuyper

Indien vijf of zes antwoorden juist 2  
Indien drie of vier antwoorden juist 1  
Indien geen, één of twee antwoorden juist 0

**5 maximumscore 2**

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- probleem: de armoede / groot verschil tussen arm en rijk
- tekst: “Wij eten nooit vlees” / “Wij zijn proletariërs”
- tekening: de armoedige kleding / gaten in de sokken / slecht schoeisel

Indien drie antwoorden juist 2  
Indien twee antwoorden juist 1  
Indien geen of één antwoord juist 0

**6 maximumscore 1**

Uit het antwoord moet blijken dat vrouwen (moeten wennen aan de nieuwe situatie omdat ze) voor het eerst wettelijk actief kiesrecht krijgen / ze alleen passief kiesrecht hadden.

**7 A**

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

**8 maximumscore 2**

(twee van de volgende)

- (het recht op) vrijheid van meningsuiting
- het recht op betoging/demonstratie
- persvrijheid

per juist grondrecht

1

**9 maximumscore 2**

Bewering 1 is juist.

Bewering 2 is onjuist.

Bewering 3 is juist.

Bewering 4 is onjuist.

Indien vier antwoorden juist

2

Indien twee of drie antwoorden juist

1

Indien geen of één antwoord juist

0

**10 maximumscore 2**

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Vóór de monarchie, want een koning(in) staat voor eenheid/stabiliteit / is de bindende factor in de Nederlandse politiek
- Vóór een republiek, want het is democratischer als het staatshoofd/de president gekozen wordt door het volk

1

1

*Opmerking*

*Alleen als een passend politiek argument wordt gegeven, mag een scorepunt worden toegekend.*

**11 A**

**12 maximumscore 1**

Bij 1 hoort officier van justitie (aanklager).

Bij 2 hoort advocaat/raadsman.

Bij 3 hoort rechter.

*Opmerking*

*Alleen als alle drie de antwoorden juist zijn, mag een scorepunt worden toegekend.*

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

**13 maximumscore 1**

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Indien gekozen wordt voor:

Ik ben **vóór** een opkomstplicht, omdat de opkomstplicht een middel is om de politieke betrokkenheid van de burger te verhogen / het democratischer is als alle kiesgerechtigde burgers hun stem uitbrengen / een volksvertegenwoordiging een afspiegeling hoort te zijn van de hele bevolking.

of

Indien gekozen wordt voor:

Ik ben **tegen** een opkomstplicht, omdat de opkomstplicht in strijd is met de opvattingen over vrijheden en rechten van de burger in een democratie / als bevoogdend/betuttelend kan worden ervaren / burgers verstandig en wijs genoeg zijn om zelf te beslissen of ze een stem uitbrengen of niet / zelf wel weten of ze van een recht gebruik maken of niet.

*Opmerking*

*Alleen als na een keuze een passend inhoudelijk argument volgt, mag een scorepunt worden toegekend.*

**14 maximumscore 3**

Gebeurtenis 1 hoort bij periode B.

Gebeurtenis 2 hoort bij periode A.

Gebeurtenis 3 hoort bij periode A.

Gebeurtenis 4 hoort bij periode D.

Gebeurtenis 5 hoort bij periode C.

Gebeurtenis 6 hoort bij periode B.

Indien zes antwoorden juist	3
Indien vier of vijf antwoorden juist	2
Indien twee of drie antwoorden juist	1
Indien geen of één antwoord juist	0

## Historisch overzicht vanaf 1900 (en de drie verrijkingdelen)

**15 maximumscore 1**

Uit het antwoord moet blijken dat de landen/soldaten die tegenover elkaar staan, gebukt gaan onder de grote hoeveelheid wapens / niet meer tot vechten in staat zijn.

**16 maximumscore 2**

- nummer 2 1
- nummer 4 1

**17 C**

Vraag	Antwoord	Scores
18	B	
19	E	
20	C	
21	B	
22	<p><b>maximumscore 2</b></p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is: overeenkomsten (één van de volgende):</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– elk kenmerk dat te maken heeft met het totalitaire karakter van beide systemen, zoals anti-democratisch/dictatoriaal / gebruik van censuur/geen persvrijheid / gebruik van terreur / vervolging van tegenstanders / gebruik van indoctrinatie / gebruik van (staats)propaganda / persoonsverheerlijking</li> </ul> <p>verschillen (één van de volgende):</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– het nationaal-socialisme kende (in tegenstelling tot het communisme) een rassenleer / was antisemitisch</li> <li>– het communisme wilde (in tegenstelling tot het nationaal-socialisme) een planeconomie / dat de productiemiddelen staatsbezit waren</li> </ul> <p>per juist antwoord</p>	1
23	<p><b>maximumscore 2</b></p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Door het Verdrag van Versailles werd de nationale eer van Duitsland aangetast / Duitsland erg/te hard gestraft / als enige schuldige aangewezen</li> <li>• Daarvan profiteerde de NSDAP, omdat die partij beloofde het Verdrag van Versailles ongedaan te maken / de nationale eer van Duitsland te herstellen</li> </ul>	1 1
24	D	
25	<p><b>maximumscore 1</b></p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat de spotprent gemaakt is naar aanleiding van de mislukte Duitse inval in de Sovjetunie / de Slag om Stalingrad die verloren werd door de Duitsers (of elk ander voorbeeld van een Duitse nederlaag in de Sovjetunie).</p>	
26	<p><b>maximumscore 1</b></p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat het gaat om de (Japanse) aanval op Pearl Harbor/de Verenigde Staten.</p>	

Vraag	Antwoord	Scores
27	<p><b>maximumscore 1</b></p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat Groot-Brittannië (gedurende de oorlog) steeds groter/sterker wordt / Duitsland steeds kleiner/zwakker wordt / Groot-Brittannië uiteindelijk de oorlog zal winnen.</p>	
28	<p><b>maximumscore 2</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• bron 21</li> <li>• bron 24</li> </ul>	<p>1</p> <p>1</p>
29	<p><b>E</b></p>	
30	<p><b>maximumscore 1</b></p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• politionele acties, want (één van de volgende):</li> <li>– Nederland erkende de Indonesische onafhankelijkheid niet (dus was het niet in oorlog met een andere staat).</li> <li>– Nederland kwam om de orde en rust te herstellen (en niet om te veroveren) / het was een intern/'binnenlands' probleem.</li> </ul> <p>of</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• koloniale oorlog, want (één van de volgende):</li> <li>– Het ging niet om het herstellen van orde en rust, maar om de macht in het land.</li> <li>– Het was een oorlog die werd uitgevochten / Nederland stuurde geen politie, maar soldaten/een leger.</li> <li>– Het was een strijd tussen het moederland/de kolonisator enerzijds en een (nationale) onafhankelijkheidsbeweging anderzijds.</li> </ul>	<p>1</p> <p>1</p>
<p><i>Opmerking</i>  <i>Alleen als na een keuze een juiste, bijpassende verklaring volgt, mag een scorepunt worden toegekend.</i></p>		
31	<p><b>maximumscore 2</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• bewering 2</li> <li>• bewering 3</li> </ul>	<p>1</p> <p>1</p>
32	<p><b>A</b></p>	



Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

**33 maximumscore 2**

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende combinaties):

- Het aanleggen van het IJzeren Gordijn;  
dit werd door het Westen beschouwd als een bedreiging, want hiermee werd duidelijk dat de Sovjetunie streefde naar steeds meer invloed in Oost-Europa.
- De Blokkade van Berlijn;  
dit werd door het Westen beschouwd als een bedreiging, want de Sovjetunie wilde hiermee controle krijgen over Berlijn.
- De bouw van de Berlijnse Muur;  
dit werd door het Westen beschouwd als een bedreiging, want hiermee voerde de Sovjetunie de spanning op.
- De Cubacrisis;  
dit werd door het Westen beschouwd als een bedreiging, want door het plaatsen van raketten op Cuba werd de veiligheid van de Verenigde Staten bedreigd.
- De oprichting van het Warschaupact;  
dit werd door het Westen beschouwd als een bedreiging, want hierdoor werd de invloed van de Sovjetunie op Oost-Europa / de Sovjetdreiging voor West-Europa nog groter.
- De oprichting van de NAVO;  
dit werd door de Sovjetunie beschouwd als een bedreiging, want het was een westers bondgenootschap tegen het communisme.
- De toetreding van West-Duitsland tot de NAVO;  
dit werd door de Sovjetunie beschouwd als een bedreiging, want in plaats van een verslagen vijand werd West-Duitsland lid van een voor de Sovjetunie vijandelijk bondgenootschap.
- Het geven van Marshallhulp door de Verenigde Staten;  
dit werd door de Sovjetunie beschouwd als een bedreiging, want ze vreesden een te grote (politieke en economische) bemoeienis van de Verenigde Staten met Europa.

Indien een historische gebeurtenis, in combinatie met wie deze gebeurtenis als een bedreiging beschouwde en een verklaring waarom genoemd wordt	2
een historische gebeurtenis, in combinatie met wie deze gebeurtenis als een bedreiging beschouwde, genoemd wordt	1
alleen een historische gebeurtenis genoemd wordt	0

*Opmerking*

*Ook andere historisch juiste gebeurtenissen met een juiste toelichting mogen goed gerekend worden.*

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

**34 maximumscore 2**

Uit het antwoord moet blijken dat de Nederlandse economie zich (na de oorlog) kon herstellen dankzij het **Marshallplan** / het **Marshallplan** het (mede) mogelijk maakte dat Nederland ging industrialiseren, waardoor de economie kon groeien (in de jaren vijftig en zestig). Door deze economische groei werd het mogelijk een **verzorgingsstaat** op te bouwen, maar de economische groei werd geremd door de **oliecrisis** (in de jaren zeventig).

Indien drie begrippen juist gebruikt zijn én in samenhang	2
Indien twee begrippen juist gebruikt zijn én in samenhang	1
Indien geen of één begrip juist gebruikt	0

*Opmerking*

*De begrippen moeten gebruikt zijn op een manier waaruit blijkt dat de kandidaat de bedoelde economische veranderingen begrepen heeft. Als een kandidaat de drie begrippen juist gebruikt heeft, maar niet in samenhang, mag slechts één scorepunt toegekend worden. Bij minder dan drie begrippen zonder samenhang mogen geen scorepunten toegekend worden.*

**35 maximumscore 2**

Bij bron 28 hoort persoon a (Arafat).  
 Bij bron 29 hoort persoon c (Carter).  
 Bij bron 30 hoort persoon d (Sadat).  
 Bij bron 31 hoort persoon b (Ben Goerion).

Indien vier antwoorden juist	2
Indien twee of drie antwoorden juist	1
Indien geen of één antwoord juist	0

**36 maximumscore 1**

Voorbeeld van een juist antwoord is:  
 Eens, want door het antisemitisme (in de jaren dertig) zochten veel Joden een veilig heenkomen in Israël / anders waren veel Joden niet naar Israël geëmigreerd maar in het eigen land blijven wonen / door de Holocaust vonden veel landen dat de Joden recht hadden op een eigen staat.  
 of  
 Oneens, want het zionisme/de migratie naar Israël bestond al vóór de Tweede Wereldoorlog.

*Opmerking*

*Alleen als na een keuze een juist historisch argument volgt, mag een scorepunt worden toegekend.*

Vraag	Antwoord	Scores
<b>37</b>	<b>maximumscore 2</b> Bij omschrijving a hoort organisatie 4 (VN). Bij omschrijving b hoort organisatie 3 (NAVO). Bij omschrijving c hoort organisatie 1 (EGKS). Bij omschrijving d hoort organisatie 2 (EU).	
	Indien vier antwoorden juist	2
	Indien twee of drie antwoorden juist	1
	Indien geen of één antwoord juist	0
<b>38</b>	<b>maximumscore 2</b> Bij bron 32 hoort persoon c (Kennedy). Bij bron 33 hoort persoon b (Gorbatsjov). Bij bron 34 hoort persoon a (Drees). Bij bron 35 hoort persoon d (Stalin).	
	Indien vier antwoorden juist	2
	Indien twee of drie antwoorden juist	1
	Indien geen of één antwoord juist	0

## 5 Inzenden scores

---

Verwerk de scores van alle kandidaten per school in het programma WOLF.  
Zend de gegevens uiterlijk op 20 juni naar Cito.

## 6 Bronvermeldingen

- bron 1 H. Knippenberg, De eenwording van Nederland, Nijmegen 1988, pag. 149.
- bron 2 Spiegel Historiae, februari 2005, nummer 2, pag. 78.
- bron 3 naar: I. de Wilde, Een sterke geest van vrijheid, 2000, Amsterdam, pag. 61.
- bron 4 naar: W. Kalkwiek, Geschiedenis in onderwerpen 3M, Amsterdam, 1977, pag. 204.
- bron 5 naar: "Beweging", Periodiek orgaan van de Stichting voor Reformatorische Wijsbegeerte, jaargang 64, nr. 3, Amsterdam 2000, pag. 3.
- bron 6 L. de Vries (red.), Het beste van Albert Hahn, Amsterdam 1984, pag. 65.
- bron 7 Spiegel Historiae, juni 1992, nummer 6, pag. 227.
- bron 8 ANP fotoarchief
- bron 9 naar: H. Tielof, Maatschappijleer I, Den Haag 1990, 26.
- bron 10 J. Knigge, Historisch Perspectief. Wereldgeschiedenis van de 20e eeuw. Boek I 1900-1945, Barneveld 1993, pag. 37.
- bron 11 L. Mulder, De twintigste eeuw, Apeldoorn 1991, pag. 187.
- bron 12 en 13 J. Knigge, Historisch Perspectief. Wereldgeschiedenis van de 20e eeuw. Boek I 1900-1945, Barneveld 1993, pag. 268 en 47.
- bron 14 J. Knigge, Historisch Perspectief. Wereldgeschiedenis van de 20e eeuw. Boek II 1945-heden, Barneveld 1986, pag. 151.
- bron 15 naar: J. Bomans, Troelstra's avontuur en de katholieken, Haarlem 1918, pag. 6.
- bron 16 L. Mulder en A. Doedens, De twintigste eeuw, Apeldoorn 1991, pag. 74.
- bron 17 J. Knigge, Historisch Perspectief. Wereldgeschiedenis van de 20e eeuw. Boek I 1900-1945, Barneveld 1993, pag. 70.
- bron 18 K. van den Hoek, De Tweede Wereldoorlog. Duitsland verliest op alle fronten, Rotterdam z.j., pag. 44.
- bron 19 naar: <http://www.geschiedenisvoorkinderen.nl/eeuw/wo2inwereld.htm>
- bron 20 Z. Zeman, Propaganda in de Tweede Wereldoorlog. Politieke affiches 1939-1945, Utrecht 1980, pag. 36.
- bron 21 t/m 25 K. van den Hoek, De Tweede Wereldoorlog. Verraad en Verzet, Rotterdam z.j., pag. 68, 32, 33, 62 en 33.
- bron 26 K. van den Hoek, De Tweede Wereldoorlog. Duitsland verliest op alle fronten, Rotterdam z.j., pag. 44.
- bron 27 naar: de Volkskrant, 17-01-2007.
- bron 28 naar: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,798932-2,00.html>
- bron 29 naar: <http://en.thinkexist.com/quotation/the-victory-march-will-continue-until-the/396537.html>
- bron 30 naar: <http://www.millercenter.virginia.edu/academic/americanpresident/carter>
- bron 31 naar: [http://motd.ambians.com/quotes.php/name/freesd\\_fortunes\\_5/toc\\_id/1-0-6/s/1260](http://motd.ambians.com/quotes.php/name/freesd_fortunes_5/toc_id/1-0-6/s/1260)
- bron 32 t/m 34 naar: M. Fogteloo (red.), I have a dream. Belangrijke en bijzondere redevoeringen uit de wereldgeschiedenis, Utrecht 1998, pag. 398, 558 en 337-338.
- bron 35 naar: P. Geurts e.a. (red.), Bronnenboek. De laatste vijftig jaar in documenten, Amsterdam 1971, pag. 44-45.